

Familietraditie

Elizabeth Acevedo

Familietraditie

Vertaald door Mijke van Leersum en Madelon Janse



ISBN 978-90-492-0360-3

ISBN 978-94-023-2347-4 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Family Lore*

Vertaling: Mijke van Leersum en Madelon Janse

Omslagbeeld- en ontwerp: Bürosüd

Zetwerk: Mat-Zet bv, Huizen

© 2023 Elizabeth Acevedo

© 2024 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Orí.

Ik dank je voor je bescherming en begeleiding.

won't you celebrate with me
what i have shaped into
a kind of life? i had no model.
born in babylon
both nonwhite and woman
what did i see to be except myself?
i made it up
here on this bridge between
starshine and clay,
my one hand holding tight
my other hand; come celebrate
with me that everyday
something has tried to kill me
and has failed.

– *'won't you celebrate with me', Lucille Clifton*

LIJST VAN BELANGRIJKE PERSONEN

- Mamá Silvia:** de allang overleden Marte-matriarch, ziener (voornamelijk van geboortes), 1933-2009
- Papá Susano:** de allang overleden Marte-patriarch en zwaarbeproevede echtgenoot, 1930-1975
- Samuel:** het oudste Marte-kind en de enige zoon, geb. 1949
- Matilde:** de oudste Marte-zus, de vriendelijkheid zelf, geen affiniteiten bekend, geb. 1952
- Flor:** de tweede Marte-zus, ziener (voornamelijk van sterfgevallen), geb. 1953
- Pastora:** de derde Marte-zus, lezer van persoonlijke waarheden, geb. 1955
- Camila:** de jongste – en vergeten – Marte-zus, met een affiniteit voor kruidengeneeskunde, geb. 1969
- Ona:** Flors dochter, beschikt over een magische alfavagina, geb. 1988
- Yadi:** Pastora's dochter, erfgename van een liefde voor limoenen, geb. 1990
- Ant:** een buurjongen en Yadi's jeugdliefde, geb. 1989
- Jeremiah:** Ona's levenspartner, een beeldend kunstenaar, geb. 1987
- Rafa:** Matildes echtgenoot en een berucht rokkenjager, geb. 1954
- Manuelito:** Pastora's geliefde, geb. 1952
- Pedro:** Flors echtgenoot, een man met een onbeteugelde zwakte, 1950-2017
- Washington:** Camila's echtgenoot, die gaf met gulle hand, 1968-2008

Tante de non: zus van Mamá Silvia, geen affiniteiten bekend,
1934-2015

La Vieja [verwijderd]: zus van Mamá Silvia, gemeen, wellicht
omdat ze bezeten was door een demon, 1936-2000

**ZES WEKEN VOOR
DE VIERING**

FLOR

had een precieze rangschikking voor de seizoenen en haar minst favoriete klimatologische periode in Noord-Amerika was de herfst. Flor had altijd minder opgehad met het stervende seizoen dan met de gestorvenen.

Ze zou nu eigenlijk haar dagelijkse wandeling door Riverside Park moeten maken, ondanks de regen – ze wist dat het lauwwarme weer binnenkort zou wijken voor meer ijzige dagen – maar in plaats daarvan zat ze op haar bank met het roze patroon naar de documentaire te kijken.

Ze gaf er haar eigen draai aan. De waarheid die niet dé waarheid was.

Flor hoorde haar dochter vaak met een half oor aan over haar onderzoek. Maar het andere oor, dát oor spitste ze zodra haar dochter ook maar iets in haar richting zei. Flor wist niet goed wanneer ze bij haar kind naar bevestiging was gaan zoeken, maar tegenwoordig betrapte ze zichzelf voortdurend op pogingen om relevant over te komen. Flor hield niet zo goed bij welke rituelen, mythen en opvoeringen de mensheid van Mesopotamië *del carajo*¹ tot nu allemaal had uitgevoerd, maar kon zichzelf heel goed wijsmaken dat ze, alleen door haar dochters antropologische belangstelling te delen, ooit een hechte band met haar zou krijgen.

‘Ze geeft Dominicaanse geschiedenis aan City College’ was het antwoord dat Flor mensen uit de buurt gaf als ze naar haar dochters carrière vroegen.

I versterkwoord met een negatieve bijklank

(Mami heeft het altijd lastig gevonden om uit te leggen wat ik, Ona – met maar liefst drie academische graden – nou eigenlijk voor werk deed. Mami ontdekte dat als ze aan een stelletje ongeschoolde imbecielen (haar woorden, niet de mijne) probeerde uit te leggen dat ik suikerrietruïnes en precolumbiaanse handelsroutes bestudeerde, en alles wat maar met het *Quisqueya*^I van de vroege zestiende eeuw tot halverwege de twintigste eeuw te maken had, de burens slechts hoofdschuddend antwoordden: ‘Mijn zoon doet iets met boekhouden, haha, makkelijker dan iets met boeken.’)

Maar er was een documentaire waar Ona het de hele zomer steeds over had gehad. Dus belde Flor haar zus Camila op om haar met het hele Netflixgebeuren te helpen en de Spaanse ondertiteling aan te zetten en terwijl de regen Manhattan in water omsluisde, keek ze naar het scherm.

Un mexicano^{II} uit Arizona of Colorado, *de por allá*,^{III} zat in een rolstoel terwijl een lange rij van zijn kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen klaarstond om hem om zijn *bendición*^{IV} te vragen en te fluisteren dat ze van hem hielden. Ze rolde met haar ogen. Net iets voor een man, bijna de pijp uitgaan, maar zijn nazaten nog steeds zijn hand laten kussen. Nog voor hij goed en wel in de kist lag! Haar vader zou zo iets nooit gedaan hebben. Ze overwoog even in de groepschat met haar broer en zussen te spieken – waar momenteel een gesprek oplaaide over de nieuwste invaldocent van de salsales die Matilde volgde – toen de man die in beeld was openlijk begon te huilen. Zijn handen schokten op zijn *bastón*^V toen een van de jongsten, dit moest

I Quisqueya is de Dominicaanse spelling van Kiskeya, de naam die door de oorspronkelijke bewoners, de Taíno, voor het eiland werd gebruikt.

II een Mexicaan

III of daar ergens

IV zegen

V wandelstok

wel een achterkleinkind zijn, naar voren stapte om haar gezichtje tegen zijn knie te drukken.

Ah, dacht Flor, dus niet alleen om de ring te kussen.

Ze keek de rest van de documentaire af zonder haar telefoon erbij te pakken. Daarna startte ze hem weer van voren af aan.

Toen ze haar haar die avond verdeelde en plat tegen haar hoofd vastspeldde, stak de haarspeld met hetzelfde scherpe prikje in haar hoofd als dat nieuwe idee. Nee. Dat kon ze niet doen. Toch? Flor zat het grootste deel van de nacht rechtop in bed over de gedachte te malen, zoals een tong steeds langs een brandende aft blijft glijden, in een poging iets te sussen wat niet te sussen valt. Stel dat zij een levensviering voor zichzelf zou organiseren?

Ze wist dat het belachelijk was. Wat had het voor zin om haar broer, zussen, nichtjes, neefjes en achternichten en -neven bijeen te roepen? Wat had ze hun te melden? Er was geen diagnose die de situatie dringend maakte. Geen hardnekkig hoestje om hen ongerust te maken. Het zou egoïstisch zijn om haar familie bijeen te roepen vanwege een einde dat ze niet konden zien. Ze ging naar bed, vastbesloten dat de documentaire haar absurde, onvoorstelbare ideeën had gegeven.

De volgende ochtend werd ze mijmerend wakker. De ochtend erna ook. Meer dan een week knarsetandde Flor in haar slaap. Toen ze merkte dat ze haar fantasieën over een levensviering in de laagjes van haar *pastelón de plátano*¹ stopte, vielen haar handen vol plakkerige, zoetrijpe bakbanaan stil en liet ze de ovenschotel half afgemaakt op het aanrecht staan.

Flor had altijd het stempel des doods gedragen. Vanaf het moment dat ze geboren was en maar niet ophield met huilen wist men dat ze niet helemaal uit gene zijde was losgetrokken. Ze hilde als een baby met darmkrampjes, maar

I Dominicaanse ovenschotel met bakbanaan, gehakt en kaas

dit kindje kon niet met valeriaan en lindebloesem worden getroost. Alleen wanneer ze droomde hield de kleine Flor op met jengelen en dan was het kind nog veel beangstiger: ze sliep met haar linkeroog halfopen en dan trilde haar iris heen en weer, alsof ze naar een stomme film lag te kijken, en draaide het zo ver weg dat je bijna alleen haar oogwit zag. Soms schrok baby Flor wakker en ontsnapte er een kreet uit haar keel die de nacht doorkliefde. Andere keren werd ze jammerend wakker. Uiteindelijk kreeg Matilde, de oudste zus, door dat het kindje makkelijker aan de wakende wereld van de levenden wende als iemand haar vasthield voordat ze helemaal wakker was. Matilde begon de baby vrijwillig tegen zich aan te nestelen als ze ging slapen, met een van haar vingers in het knuistje van de kleine.

De eerste keer dat Flor aankondigde dat er iemand zou overlijden verliep op nogal nuchtere wijze.

Het was aan de ontbijttafel en Flor, een voorlijk kind van vijf, stond *pan de agua*^I aan de rest van het gezin uit te delen. Haar ouders hadden het er op fluistertoon over om drie dorpen verderop een bezoek aan een van de oudtantes te brengen.

‘Te laat. Uw *tía*^{II} is overleden.’

De hele tafel viel stil, iedereen behalve Flor. Mamá Silvia sloeg een kruisje en wierp een snelle blik op haar bijgelovige man, die aan zijn kant van de tafel zijn adem in leek te houden.

‘¿*Qué fue, niña? No hables de lo que no sabes,*’^{III} zei Mamá Silvia berispnd. Ze streek haastig met haar vingers over de gouden schakeltjes rond haar hals.

I Dominicaanse broodjes waarbij in de bereiding veel water gebruikt wordt

II tante

III Wat zei je, kind? Houd je mond over dingen waar je niets van afweet.

‘*Se murió. Hace cinco días.*’^I Terwijl ze de broodmand met één hand vasthield, wiebelde ze alle vijf vingers van de andere hand heen en weer. Ze oefende sinds kort met tellen en was er trots op hoe goed ze het al kon. ‘Ze wil haar rozenkrans terug.’ Flor stopte het vingerwiebelen en haar goede oog bleef op de vingers van haar moeder rusten.

Het meisje liep voorzichtig naar haar vaders kant van de tafel en benaderde hem met een broodje. Ze deed alsof ze het niet merkte toen hij zijn knie een klein stukje verplaatste zodat haar rok niet langs zijn been streek.

Aan de andere kant van de tafel wenkte Mamá Silvia het meisje. Flor was geen kind met grijpgrage vingers, ze liet juist veel door haar vingers glippen: borden, linten, aspiraties om iemands lievelingskind te zijn. Mamá Silvia liet het meisje zo vlakbij komen dat hun gezichten maar een paar centimeter van elkaar verwijderd waren. Niemand wist van de gouden rozenkrans af. Het was iets geheims tussen Mamá Silvia en haar tía.

‘¿*Como tú lo sabes?*’^{II} fluisterde haar moeder.

‘Ik droomde dat mijn tanden verbrijzelden. Maar het deed geen pijn. Ze brokkelden gewoon af en ik probeerde ze van de grond te rapen, maar het waren alleen nog hoopjes stof. En toen wees een héél oude mevrouw naar haar hals. En ze zei dat als u het over haar had, ik moest zeggen dat ze hem terug wil.’

Mamá Silvia pakte diezelfde dag nog haar koffer en reed mee op een wagen die haar twee dorpen verderop zou brengen, waar ze haar reis op een *burro*^{III} kon vervolgen. De baby in haar buik schopte voortdurend. De dokter had gezegd dat ze geen kinderen meer moest krijgen. Vóór dit kindje had ze er drie verloren. Elke keer had Flor een nachtmerrie gekregen en was Mamá Silvia de volgende ochtend wakker geworden terwijl er bloed langs haar been sijpelde.

I Ze is overleden. Vijf dagen geleden.

II Hoe weet je dat?

III ezel

Ze was ervan overtuigd dat haar derde kind vervloekt ter wereld was gekomen. Ze hadden de priester thuis ontboden. Hij kwam met zijn zwaaiende wierookbrander en declameerde dat de duivel uit Flors lichaam en het huis moest worden verdreven. De heftige dromen van het meisje waren tijdens Mamá Silvia's zwangerschap van Pastora gestopt, maar kort daarop weer begonnen. Sindsdien was ze elk kindje verloren. Nu vermoedde Mamá Silvia dat het kind een waarschuwingssignaal gaf namens *diosito*.¹ Toen Mamá Silvia bij het grote huis aankwam waar haar tante woonde, hingen er zwarte gordijnen voor de ramen. Tía was inderdaad vijf dagen eerder overleden, precies zoals Flor had gezegd. Flor was het soort kind dat maar voor weinig dingen bang was. Op haar zesde wist ze dat ze een kalme, altruïstische toekomst wilde. Ze liet haar familie weten dat ze een kloosterleven wilde, zoals haar tante de non, en haar ouders, broer en zussen waren het erover eens dat haar excentrieke trekjes haar de uitgelezen persoon maakten voor een leven van meelijwekkende afzondering.

Het leven overspoelde haar, maar het alarmsysteem dat de meeste mensen hebben en dat een vecht- of vluchtreactie in gang zet, was in Flor gedempt. Ze wist gewoon te goed waar elke keuze uiteindelijk toe zou leiden. Dat maakte de paar angsten die ze had zo uitgesproken. Ze had een hekel aan onweer, de manier waarop het een goede nachtrust met al die lichtflitsen en donderslagen verstoorde. Iedereen wist dat ze een sterke afkeer had tegen het doden van levende wezens. Terwijl haar zussen bloemen in melkkannen zetten of kanaalkikkers in huisdieren probeerden te veranderen, had zij nog niet eens een plant: als die onder haar hoede zou vergelen of verwelken, of, stél je voor, zou doodgaan, dan zou ze gelijk een kruisje slaan en de verdroogde stengels om vergiffenis vragen. Op haar zevende was ze een keer midden in de nacht met hoge nood wakker geworden. Ze had een lantaarn aangestoken en was slaperig naar buiten gelopen, naar het bankje met

1 lieve God

een gat erin. Door de gil die ze daar slaakte was iedereen het huis uit komen rennen en om het buitentoilet heen komen staan. Een slang die zich in de menselijke uitwerpselen had verstopt was omhooggekomen en had haar precies in het punt gebeten waar haar dij en kruis samenkwamen. Sindsdien had er altijd iemand met haar mee gemoeven als ze 's nachts naar de wc moest.

Deze angsten waren zo uniek in een toch al apart kind dat er niet veel aandacht aan werd besteed. Het leek niet uit te maken waar haar plek in deze wijde wereld zou zijn, in een klooster, of waar dan ook, omdat haar plek in wat erna zou komen haar totaal niet beangstigde.

..*

Nu, op oudere leeftijd, was haar relatie met de dood nog altijd de intiemste relatie die ze ooit had gehad, al was ze inmiddels ook echtgenote en moeder geworden. Dus toen haar hersenen op haar zeventigste door de documentaire over de levensviering werden geprikkeld, wist ze dat het een *revolú*¹ in de hele familie zou veroorzaken, niet alleen omdat het onchristelijk was, maar ook omdat ze de een na oudste zus was, het middelste kind. Als haar broer en zussen zich niet helemaal krom zouden lachen, of haar zouden aansporen om er nog maar eens goed over na te denken, zouden ze er ongetwijfeld een mening over hebben dat ze, als ze aan levensvieringen zouden beginnen, toch zeker een chronologische volgorde moesten aanhouden. Of ze zouden inzitten over wat Flor misschien had gezien.

Het eerste wat ze deed was de zaal aan Grand Concourse bellen waar een buurmeisje was getrouwd. Ze wist al dat die plek ruimte zou bieden aan hun hele familie. Tot haar grote vreugde vertelde de coördinator dat er op zaterdag over vijf weken net iets was afgezegd en hij kon haar korting geven als ze nu meteen een reservering maakte. Flor gaf haar creditcardgegevens door en deed een aanbetaling.

I herrie, verwarring

Daarna belde ze haar nichtje Yadi op, terwijl ze het schuldgevoel wegwimpelde dat haar influisterde dat haar dochter Ona recht had op het eerste belletje. Ona was op een conferentie in Washington D.C., dus, redeneerde Flor, was het niet logisch om haar lastig te vallen, zeker omdat dit het eerste grote carrièreding was sinds ze na haar verlof weer aan het werk was. Het hielp ook dat Yadi de rustigste van haar nichtjes en neefjes was, een meisje dat scherpzinnige vragen stelde zonder bemoeizuchtig te zijn. Al die jaren van therapie hadden Yadi geleerd om de boel zachtjes af te tasten. Ze was ook handig met computers en stemde aarzelend toe om een ontwerp voor Flor te maken dat ze in de familiegroepschat kon sturen.

‘Zorg dat er rozen op staan, *mi’ja*.’^I Er klonk getik en Flor vermoedde dat het meisje zat te typen.

‘Tía, zijn rozen niet wat te feestelijk? Of te romantisch? Ik weet niet of we daarmee de juiste toon te pakken hebben.’

Flor liet een stilte vallen die haar woorden benadrukten. Toen zei ze: ‘Yadi, ik heet Flor. En felrode bloemblaadjes, hè. Geen roze. Of wit. En geen anjers! Ik ben nog niet dood.’

Yadi stuurde het plaatje tegen de middag en Flor zette het zonder uitleg in de chat. Tegen etenstijd had Flor haar mobiele telefoon maar uitgezet omdat het ding voortdurend bleef met *vainas*^{II} van haar broer en zussen. Ona belde die avond de huistelefoon en hij rinkelde net zo lang totdat Flor uiteindelijk opnam.

‘Waar ben je mee bezig? Wat is er aan de hand? Ik hoor nu bij een diner een speech te geven, maar hoe kan ik lopen spreken terwijl mijn moeder blijkbaar mensen voor haar eigen begrafenis aan het uitnodigen is?’

Flor geloofde dat Ona ongerust was omdat het meisje steeds op Engels overschakelde, terwijl ze wist dat Flor dan maar de helft zou

I liefkozende aanspreekvorm; m'n kind

II nonsens

opvangen. *Ay, mi pobre niña*,¹ ze voelde altijd al te veel in het Spaans.

Flor betrapte zichzelf erop dat ze fantaseerde over wat voor dingen mensen zouden zeggen: Matilde was de liefste zus en zou waarschijnlijk een gedicht voor haar schrijven, of zoiets. Haar zus Pastora zou geen moment om de hete brij heen draaien en Flor zou zich er ongemakkelijk bij voelen. Ona zou huilen.

Ze had haar familie altijd goed behandeld, dacht Flor. Ze zouden liefdevol afscheid nemen.

Ze koos de foto die ze wilde laten uitvergroten, zodat die foto het eerste was wat alle gasten zagen zodra ze de zaal binnenkwamen. Het was een foto van toen ze net in New York was aangekomen. Ze was gefotografeerd in een nepluipaardmantel, met haar haren in een losse krul, en de verkleuring van de foto dempte de kleuren, maar kon de twinkeling in haar ogen of de schittering op de Hudson achter haar niet verdoezelen. Toen was alles hier mogelijk geweest.

Een paar dagen nadat ze de digitale aankondiging overal had rondgestuurd, struinde ze door Macy's, op zoek naar een outfit. Ze had best in de kledingwinkel waar Pastora werkte willen winkelen, maar ze wilde van deze gelegenheid geen heel familiegebeuren maken. Dit was haar levensviering en hoe ze precies op het feest zou verschijnen ging alleen haar aan. Ze kocht ook een jurk die Ona voor het feest kon aantrekken.

Daarna dacht ze na over de opzet van de avond. Zou ze mensen laten binnenkomen en even laten wachten? Dan kon de ceremoniemeester een korte speech geven voordat die de aanwezigen zou uitnodigen om op haar af te stappen en hun wensen over te brengen. In de microfoon natuurlijk.

Flor had zelf nooit een babyshower gehad, maar ze kwam steeds weer uit op babyshowers als ze nadacht over wat voor feestelijke gebeurtenissen ze in haar leven had bijgewoond. De grote rotanstoelen waar de aanstaande moeders in zaten en die helemaal in het thema

I Ach, mijn arme kind

versierd werden, ontroerden haar het meest: hun gehuurde troon waar ze op plaatsnamen als iedereen hun eer kwam betuigen. Flors vruchtbare jaren lagen ver achter haar, maar ze had het idee dat zij nu ook iets de wereld in moest brengen. Ze bestelde een rotan pauwenstoel.

Het menu zou een buffet worden, besloot ze. Pastora, die haar kaken stijf op elkaar hield over de viering, zou dáár in elk geval over te spreken zijn. Pastora was de stevigste van hen allemaal en verheugde zich op elke gelegenheid waar mensen werden aangemoedigd om een tweede of derde portie te nemen. Het was de catering die het allemaal echt maakte. Flor zou Yadi weer moeten bellen, want ze kon geen catering inhuren en het geld aan iemand buiten de familie geven, zeker niet met een kersverse restaurateur in de familie.

Flor had in haar leven een heleboel begrafenissen geregeld: die van haar vader, die van haar man. Maar dat geregeld liet de haren op haar armen niet rechtovereind staan en hield haar 's nachts niet uit haar slaap zoals het regelen van haar eigen ceremonie dat deed. Er daverde iets dreigends op haar af, klaar om door haar borst te dringen, haar hart beet te pakken en het roer over te nemen. Ze was een gedreven vrouw. En ze moest haar familie bijeen krijgen voordat het zover zou zijn.

Ze wist het. Had het altijd geweten.

De waarheid die de waarheid is, maar ook de waarheid die ze níét wilde vertellen: haar tanden waren verbrijzeld. In een droom, natuurlijk. De nacht voordat ze de documentaire had bekeken. En de pijn van het afbrokkelende glazuur was ondraaglijk geweest. En toen ze in die droom haar vingers naar haar mond had gebracht en door de brokstukken van snijtanden, hoektanden en kiezen had gegraven, bestond de naam waar haar vingers achter bleven haken en die ze tussen haar lippen vandaan trok maar uit weinig letters, sterker nog, hij leek amper meer dan een korte, ademloze incantatie:

Flor Flor Flor

FLOR: INTERVIEWTRANSCRIPT (VERTAALD)

Ona: ... en je hebt het idee dat het daar begint?

Flor: Ja. Natuurlijk. Voor mij begint het bij het lichaam... Ik heb me wel eens als een bewoner van dit lijf gevoeld, als iets wat te gast is. Tot mijn eerste liefde, al zie ik achteraf dat dat de emoties van een jong meisje waren.

Ik werd pas echt 'mens' toen ik zwanger raakte van jou. Niks, niet eens vrijen, had me ooit in mijn eigen lichaam thuisgebracht zoals toen er nieuw leven in me groeide. Het was iets primairs en fysieks, elke sensatie voelde compleet nieuw voor me. Ik werd wakker en poetste mijn tanden, en zodra de tandenborstel tegen mijn tong kwam begon ik te kokhalzen. Een soort lijfelijke schok van de droomwereld tot het lichaam... Je kent me, Ona, ik heb soms moeite met keuzes maken. Maar zodra ik erachter kwam dat ik in verwachting was van jou werden de dierlijkste keuzes doodeenvoudig. Wat wil ik eten? Dat niet, dat niet, ja, dit wel. Als ik aan het werk was in de knopenfabriek waren honger, plasen of uitrusten sensaties die even sterk aanwezig waren als de gonzende machines om me heen. De signalen waren nadrukkelijk, niet te negeren.

Ik heb nog nooit zó duidelijk geweten wat ik op zowat elk moment wilde en nodig had.

Ik weet nog dat ik een keertje door Morningside Park liep, ken je dat stuk ter hoogte van 110th Street waar de honkbalvelden liggen? Ze hadden er net gemaaid, de maaier was het veld nog niet af en echt, ik wilde me gewoon op mijn knieën laten vallen. Het gras rook springlevend, het sap van elk gesneden

sprietje hing als een zoet aroma in de lucht en het voelde alsof mijn neus elk dauwdruppeltje oppikte. Ik had prachtige velden gezien en bomen en vogels bewonderd, maar met een tweede hartslag in mijn lijf werden mijn zintuigen op nieuwe manieren geprikkeld.

Jij hebt me hier geaard, met beide voeten op de grond, op beide knieën, terwijl ik je puffend op handen en voeten ter wereld bracht. Ik ken de dood al sinds vóór mijn geboorte, maar het leven had ik nooit echt gekend, tot ik jou het leven schonk.